

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО БОРОТЬБИ З ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

***Анотація.** Встановлено, що на сьогоднішній день в Україні держава не забезпечує належного рівня управління у сфері протидії економічній злочинності та не здійснює відповідного контролю над кримінальною ситуацією. Серед причин низької ефективності протидії економічній злочинності головними є відсутність системної та скоординованої роботи щодо ліквідації економічного підґрунтя стосовно організованої злочинності та корупції, а також недостатнє забезпечення профілактичної діяльності. Великої уваги вимагає належний рівень професійної компетентності правоохоронних органів, у тому числі взаємодії слідчих із оперативно-розшуковими органами в межах слідчо-оперативної групи чи у формі виконання окремих слідчих доручень.*

Ключові слова: економіка, економічні злочини, економічна безпека, організована злочинність, підприємницька діяльність, фінансові ресурси.

O. Khomiv

MODERN APPROACHES TO COMBATING ECONOMIC CRIMES

***Abstract.** Nowadays in Ukraine, the state does not provide the appropriate level of management in combating economic crime and not guarantee an adequate control over criminal situation. Among the reasons for the low effectiveness of countermeasures against economic crime is a lack of systematic and coordinated activity for removing the background of economic crime, including organized crime and corruption. It is necessary to focus on prevention activities. The great effort should be done on increasing the level of professional competence of the law enforcement authorities, including investigation of interaction of operational and investigative agencies inside the one team or in the form of implementation of specific investigative assignments.*

Keywords: economy, economic crime, economic security, organized crime, business, financial resources.

1. Постановка проблеми.

Поняття “економічні злочини” останнім часом увійшло до широкого наукового обігу і використовується в дослідженнях як у сфері економіки, так і криміналістики. Використовується цей термін і в офіційних статистичних даних про стан злочинності. Економічні злочини – явище доволі розповсюджене, яке постійно набирає обертів. Для боротьби з ним в Україні у чинному Кримінальному кодексі визначено розділ “Господарські злочини”. Особливості застосування методів боротьби з економічною злочинністю пов’язані з все новими проявами діянь, застосування все більше винахідливих способів та обсягів вчинення злочинів.

На сьогоднішній день злочинність економічної спрямованості являє собою сукупність протиправних, суспільно небезпечних, корисливих, що заподіюють істотний матеріальний збиток посягань на використовувану для господарської діяльності власність, встановлений порядок управління економічними процесами й економічні права та інтереси громадян, юридичних осіб і держави з боку осіб, що виконують певні функції у системі економічних відносин, що і визначає актуальність обраної теми.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням дослідження економічної злочинності в Україні присвячені роботи Ю. Д. Радіонова,

О. В. Длугопольського, Ю. П. Івашука та ін. Авторами розглянуті сучасні підходи до організації систем забезпечення економічної безпеки держави [6, с. 38; 7, с. 300]. У працях Даниленка А. І., Зимовець В. В., Чухно А. та ін. досліджено проблеми нецільового використання бюджетних коштів, розглянуто інструменти подолання корупції та організованої злочинності в Україні, доведено, що саме економічна злочинність є однією з серйозних внутрішніх загроз економічній безпеці держави [3, с. 21; 9, с. 92].

Наукові розробки проблем боротьби з організованою економічною злочинністю в Україні розпочалися порівняно недавно, хоча ще з 1989 р. було визначено два напрями розвитку організованої злочинності. Перший охоплював заборонені види діяльності (“загальнокримінальні” злочини), другий – участь організованих злочинних угруповань у легальній економіці [1, с. 49].

Питанням дослідження економічної злочинності та технологій найприбутковіших збагачень присвячені роботи І. В. Лукача, Е. Л. Логінова, Дж. Сороса, О. М. Джуґі, О. Ю. Шостко та ін. [2, с. 7; 6, с. 36-37]. Проблему протидії організованій економічній злочинності в аспектах кримінального права та процесу, криміналістики й теорії оперативно-розшукової діяльності розглядали у своїх працях Л. І. Аркуша, В. М. Варцаба, О. Ф. Долженков, В. П. Корж, М. В. Корнієнко, О. Г. Костроміна,

Я. М. Мазунін, О. П. Снігерьев, В. Ф. Ущиповський, А. В. Хірсін, Б. В. Щур, О. В. Яцок та ін.

3. Постановка завдання

Проаналізувати стан економічної злочинності в Україні, зокрема у сфері підприємницької діяльності, а також особливості організованої економічної злочинності та визначити основні підходи для боротьби з нею.

4. Виклад основного матеріалу дослідження

Економічна злочинність в Україні й окремі її види, починаючи з 1990 р., характеризуються високим рівнем і постійною тенденцією до зростання. Так, у 1990 р. загальна кількість зареєстрованих злочинів економічного спрямування складала 35 723, у 2001 році – близько 70 тис. З 2005 року по даний час спостерігається стійка тенденція до зниження виявлених та зареєстрованих злочинів економічного спрямування.

Відповідно до офіційної статистики Міністерства внутрішніх справ України за 2009-2010 рр. кількість зареєстрованих злочинів складала 434 678 та 500 902 відповідно. З них злочинів у сфері господарської діяльності – 8 176 в 2009 році та 8 601 в 2010 році, що становило 1,9% та 1,7% від питомої ваги загальної кількості зареєстрованих злочинів відповідно.

На сьогоднішній день організована економічна злочинність входить у соціальну систему та істотно впливає на інші її елементи: економіку та політику. Головною метою організованої економічної злочинності є отримання прибутків і надприбутків шляхом здійснення забороненої законодавством діяльності. У цілому вона являє собою конгломерат організованих злочинних угруповань, різних за своєю структурою, кількісним складом, спеціалізацією та масштабами впливу.

Організована злочинність інтегрується у високорічкові галузі економіки та є одним із чинників, що становлять реальну загрозу національній безпеці України. За даними МВС України залишаються особливо поширеними приховані випадки фінансового шахрайства, а також розкрадання бюджетних коштів, вчинені за участю державних службовців [4, 5].

Сьогодні вплив організованої злочинності на економічні процеси характеризують такі тенденції: виокремлення організованої економічної злочинності від неорганізованих (стихийних) процесів у тіньовій економіці та злочинності “загальнокримінального” спрямування; обслуговування тіньових економічних процесів виникнення злочинних організацій якісно нового типу – корпоративних бізнес-структур, що мають легальний статус, поєднують легальні й нелегальні форми діяльності, використовують корупційні зв’язки в органах влади, правоохоронних органах і органах контролю; серед лідерів організованих злочинних угруповань виділяється невеликий контингент осіб, навколо яких концентрується головна частина доходів, одержаних злочинним шляхом; посилення інтернаціоналізації злочинної діяльності, зміцнення зв’язків вітчизня-

них організованих злочинних угруповань з аналогічними структурами в країнах близького й далекого зарубіжжя; швидка модернізація технологій вчинення злочинів із використанням у злочинних цілях організаційно-правових форм й інститутів ринкової економіки (підприємництва, банківської діяльності, приватизаційних процесів, ринку цінних паперів тощо); створення складної ієрархічної мережі управління злочинною діяльністю.

Одержання економічних переваг є одним із найбільш значущих чинників впливу організованих злочинних груп на економіку. Ці переваги посідають особливе місце у загальній кількості конкурентних чинників, оскільки їх вплив на окремих суб’єктів господарювання змушує останніх змінювати характер виробничої та фінансової діяльності своїх підприємств відповідно до пріоритетів розвитку, що визначають завдання реалізації кримінальних і корупційних інтересів. Стає очевидним “ефект доміно”, тобто опосередкований вплив криміналізованих бізнес-груп через підконтрольні підприємства на інших учасників ринку.

Основою всіх найприбутковіших технологій збагачення в Україні є прямий та опосередкований перерозподіл державних коштів, засобів та майна, що відбувається законним шляхом або в незаконний спосіб. Незаконною ця діяльність стає у зв’язку з виведенням з обігу або прямим розкраданням матеріальних засобів і фінансових ресурсів (нецільове використання державних бюджетних коштів, завищення цін на товари або послуги, які продають або надають державі, приховування частини сировини, шабучне заниження балансової вартості об’єктів з їх подальшою приватизацією, безпідставне відшкодування ПДВ) [8, с. 56-58; 6, с. 37-38].

Останніми роками спостерігається зростання рівня насильницької та корисливо-насильницької злочинності, зокрема умисних убивств із використанням вогнепальної зброї та вибухівки. Серйозну небезпеку для стану правопорядку в країні становлять підконтрольні організованим злочинним угрупованням захоплення підприємств, розбійні напади на фінансові установи, виробництво та збут наркотиків. Реалізація багатьох злочинних схем стає можливою внаслідок “кришування” злочинців працівниками правоохоронних органів та суду.

Структурно організовані злочинні угруповання корпоративного типу об’єднують різні компанії, що проводять єдину політику та перебувають під загальним керівництвом. Планування та управління здійснює рада директорів, склад якої формується на основі особистих довірчих стосунків. Корпоративний принцип дає змогу сформувати структуру управління в такий спосіб, за якою справжніх власників або ж характер виконуваних операцій виявити майже неможливо. Лише в поодиноких випадках справжніми власниками контрольних пакетів акцій є головні офіційні акціонери холдингових компаній. Як правило, право власності реалізується через ланцюг підставних юридичних (та іноді фізичних) осіб, зокрема зарубіжних (офшорні компанії, дочірні підприємства, філії тощо).

За допомогою корумпованих зв'язків в органах центральної та регіональної влади кримінальні холдинги створюють особливий статус, одержують державні й регіональні замовлення, субсидії, повне або часткове звільнення від оподаткування, незаконні пільги на отримання чи оренду нерухомості та земельних ділянок, на протидію підприємствам, що не входять до кримінальних холдингових корпорацій.

Типовою стає схема зловживань у разі фінансування бюджетних установ адміністрацією регіону для виконання робіт (надання послуг). Фінансування здійснюють через головного (генерального) підрядника, що змушує інші підприємства під час укладання договорів субпідряду сплачувати за "побічними" договорами суми зарахованих податків. Роль державної адміністрації полягає у встановленні для головного замовника низки переваг, передусім монопольного права на проведення робіт (надання послуг) щодо виконання державного замовлення, причому поза цією схемою здійснення операцій заборонено.

Також існують організовані злочинні угруповання корпоративного типу, що охоплюють, як правило, обмежений фінансово-господарський цикл у певних галузевих сегментах економіки (фінансовий сектор, будівництво, енергетика тощо), які контролює олігархічна група завдяки налагодженій системі тіншової концентрації капіталів та ієрархії відносин між формальними й неформальними керівниками.

Кримінологічні дослідження свідчать, що під час ухилення підприємців від сплати податків використовується багато засобів. Зокрема, найбільш розповсюдженими є: навмисне заниження у звітності сум фактично виплаченої заробітної плати, укриття виручки від комерційних операцій, заниження доходу за експортно-імпортними операціями, таємний вивіз за кордон прибутку спільних підприємств, бартерні операції, маніпуляції з цінами на товари та послуги, перерахування грошей на рахунки фіктивних фірм, неприкриті ухилення від сплати податків та багато інших способів. Так, згідно з експертними оцінками лише близько 30% фактично виплаченої заробітної платні проходить по бухгалтерським звітам, а значна частина виручки не оприбутковується на торговельних підприємствах.

Домінуючою кримінологічною тенденцією є зростання рівня злочинності у сфері господарської діяльності, криміналізація всієї системи суспільних відносин і галузей економіки, зрощення злочинності, економіки та політики.

Зазначені злочинні прояви мають тенденцію не лише до кількісного збільшення, але до зростання їх тяжкості, розмірів заподіяної шкоди національній та економічній безпеці держави, застосування все більш кваліфікованих способів їх вчинення, поглиблення масштабів корумпованості та організованості.

Характерним для економічної злочинності України є те, що вона зосереджена не у сфері кримінального бізнесу (наркобізнес, ігровий бізнес, проститу-

ція, торгівля людьми, зброя), як у багатьох західних країнах, а переважно у сфері господарської діяльності [10, с. 316-320].

Динаміка окремих видів і груп злочинів у сфері господарської діяльності значною мірою залежить від змін у кримінальному законодавстві, структурі правоохоронних органів, показників статистичного обліку щодо посилення боротьби з окремими видами злочинів. У зв'язку з цим необхідною є розробка відповідних комп'ютерних технологій аналізу взаємодії всіх факторів, що обумовлюють існування та прояви економічної злочинності на основі математичного моделювання криміногенних процесів, впровадження кримінологічної експертизи нормативно-правових актів.

Організаційні заходи запобігання і протидії злочинам у сфері економіки повинні бути спрямовані на вдосконалення діяльності управлінського персоналу на засадах раціональної економічної діяльності, підвищення ефективності діяльності контрольно-ревізійних органів, вдосконалення систем обліку і звітності. До цих заходів відносяться і заходи з підбору і професійної підготовки кадрів для роботи у сфері господарювання, кредитно-банківської системи, органів податкової інспекції в органах боротьби з економічною злочинністю.

Необхідною умовою підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у даній сфері є інформаційно-аналітичне забезпечення боротьби зі злочинністю. Це, у свою чергу, передбачає створення системи інформування про стан, динаміку, структуру злочинів у сфері економіки в Україні, необхідної і достатньої для ефективної діяльності суб'єктів профілактики і для прийняття відповідних управлінських рішень щодо запобігання цим злочинам [6, с. 38].

Крім того, важливе значення для протидії та запобігання економічній злочинності має поєднання зусиль України та інших держав, використання у цій діяльності можливостей міжнародного співробітництва, досвіду безпосередньої правоохоронної діяльності, спрямованої на викриття, розслідування і судовий розгляд справ про економічні злочини, вчинені міжнародними злочинними угрупованнями.

5. Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

Результати досліджень економічної злочинності в Україні дозволяють констатувати, що держава на сьогодні не забезпечує належного рівня управління у сфері протидії злочинності та не здійснює відповідного контролю над кримінальною ситуацією.

Серед причин низької ефективності протидії організованій економічній злочинності головними є відсутність системної та скоординованої роботи щодо ліквідації економічного підґрунтя організованої злочинності та корупції, а також недостатня увага до профілактичної роботи. Особливу увагу слід приділити перекриттю каналів нецільового використання та розкрадання бюджетних коштів, зокрема у системі державних закупівель товарів, робіт і послуг, у межах реалізації державних цільових програм та державних інвестиційних проєктів.

Ефективність протидії організованій економічній злочинності значно залежить від рівня професійної компетентності працівників правоохоронних органів, опанування сучасних методів виявлення, розслідування та попередження злочинів. При розслідуванні економічних злочинів велике значення для успіху кримінально-процесуальної діяльності має встановлення ефективної взаємодії слідчих із оперативно-розшуковими органами в межах слідчо-оперативної групи чи у формі виконання окремих слідчих доручень.

У зв'язку з цим важливого значення для реалізації політики держави в аспекті боротьби з економічною злочинністю набуває необхідність подальшої розробки стратегії і тактики протидії щодо подолання існуючих загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриб В. Г. Организованная преступность: различные подходы к ее пониманию / В. Г. Гриб, В. Д. Ларичев, А. И. Федотов // Государство и право. – 2000. – № 1. – С. 48-53.
2. Даниленко А. І. Теоретико-методологічні засади ідентифікації ризиків і загроз безпеці сектору державних фінансів / А. І. Даниленко, В. В. Зимовець // Фінанси України. – 2012. – № 10. – С. 3-19.
3. Длугопольський О. В. Сучасні погляди на корупцію та мінімізацію її негативного впливу на економіку України / О. В. Длугопольський, Ю. П. Івашук // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 13-24.
4. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2003_1/_zmist01/cherkasov.htm.
5. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://mia-pl.gov.ua/department/upr/udsbez>.
6. Живко З. Б. Місце внутрішнього та зовнішнього моніторингу в системі економічної безпеки підприємства / З. Б. Живко // Зб. тез наук.-практ. конф. “Актуальні проблеми економічної безпеки в контексті трансформації ринкової економіки”. – Львів : Ліга-Прес, 2014. – С. 36-38.
7. Мочкош Я. В. Проблеми боротьби з економічною злочинністю / Я. В. Мочкош // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2012/2. – С. 299-304.
8. Радіонов Ю. Д. Основні види та суть бюджетних порушень / Ю. Д. Радіонов // Економіка України. – 2012. – № 8. – С. 55-63.
9. Чухно А. Економічний розвиток України крізь призму глобалізаційно-інтеграційних процесів / А. Чухно // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 91-92.
10. Шостко О. Ю. Протидія організованій злочинності в європейських країнах : монографія / О. Ю. Шостко. – Х., 2009. – 400 с.